

**LITERATURA POPULARĂ
A ROMÂNILOR
DIN SERBIA DE RĂSĂRIT**

I

**Ediție îngrijită, introducere, note și indice de
Slavoljub Gacović și Virginia Popović**

**Editura Universității de Vest
din Timișoara
2022**

CUPRINS

ANTOLOGIE DE FOLCLOR LITERAR ROMÂNESC DIN SERBIA DE RĂSĂRIT, vol. I.....	3
INTRODUCERE.....	5
Referințe despre culegătorii și informa- torii folclorului românesc din Serbia de Răsărit, despre ortografiile lor și despre structura și tipologia unităților folclorice / Slavoljub Gacović	7
Literatura populară din Serbia de Răsărit în context general românesc / Virginia Popović	45
I POEZIA RITUALĂ ȘI CEREMONIALĂ....	77
I 1. Poezia obiceiurilor tradiționale.....	79
Ajunul Crăciunului.....	79
Crăjiță.....	80
Rugăciune.....	81
Lună nouă.....	81
I 2. Poezia ciclului familial.....	82
Toaste la nuntă.....	82
Toasta la praznicu căși.....	82
Boceturi.....	83
Cîntece de copii (Vers enfantins).....	84
II POEZIA DESCÂNTECELOR.....	87

II 1. Descânțece contra ființelor mitologice.....	89
Vraja dă Muma Păduri.....	89
Buala din țeli.....	89
II 2. Descânțece pentru alungarea boliiilor și farmecelor.....	90
Dăscîncec dă bubă.....	90
[De] dălac.....	91
Džescîncec dže izdat.....	91
Dă izdat.....	91
D'e izdat.....	92
Džescîncec dže moroju-ăl viu.....	93
Dăscîncec dă năprăcituři.....	94
Dăscîncec dă goangă (șărpîe).....	94
D'escîntec d'e șoare săc.....	95
Dă gușă.....	95
D'escîntec d'-aplecat ori d'e-ntorsură.....	95
D'e d'euojk'î 1.....	96
D'e d'euojk'î 2.....	97
D'e izbitură.....	97
D'e scrise.....	97
D'î-apucat.....	98
Dăscîncic dă džidzokju.....	99
Spurcatu.....	99
Dă pogan.....	100
III POEZIA EPICĂ (BALADE).....	103
III 1. Cîntece haiducești.....	105
Cântece istorice (Shants historiques)....	105
Stoian Buliubașan (Stoian, le bölükbași) (vers 1795.).....	105
Stoian Buliubașa (varianta) (Stoian, le bölükbași) (variante).....	116
Stoian buliubașa (alt fragment)	

(Stoian , le bölükbaşı) (autre fragment)	117
Aga Topalović și Stoian buliubaşa (Laga Topalović et Stojan le bölükbaşı).....	117
III 2. Balade păstorești.....	119
A lui strinu (Miorița).....	119
IV POEZIA LIRICĂ.....	125
IV 1. Cîntece de dragoste și de dor.....	127
Cîntece de iubire (Chants amoureux)...	127
Vratna I – Sava Radulović.....	128
Vratna II – Sava Radulović.....	128
Lescovo – Lică Voina.....	128
Voluia I – Alexandru Rosovean.....	129
Voluia II – Alexandru Rosovean.....	129
Voluia III – Alexandru Rosovean.....	130
Țernaica – Nicola Crăciun.....	130
Glogovița – Vasile Dîrmanović.....	131
Praovo – Gheorghe Ianović.....	131
Țernaica – Nicola Crăciun.....	131
IV 2. Cîntece de jale.....	132
A lui Vălian.....	132
Melancolia(Complainte).....	133
IV 3. Cîntece de înstrăinare.....	134
Plînze-mă, muică, cu dor.....	134
Ai, ai, Dunăria.....	135
Glogovița – Vasile Dîrmanović.....	136
IV 4. Cîntece haiducești.....	137
Țernaica – Păun Novacović.....	140
Pașă din Izvor (Le Pasha d'Izvor).....	140
Împărat Alexandru I și Turci (Le tsar Alexandre I et les Turcs).....	141
Tudor Vladimirescu (1821.).....	141

IV 5. Cîntece satirice (Chants satiriques).....	142
Luche.....	142
IV 6. Frînturele.....	142
V POVEȘTI.....	153
Povastă.....	155
Ursîtori.....	157
Povastă.....	160
VI PROVERBE ȘI GHICITORI.....	167
VI 1. Proverbe (Dictons populaires).....	169
VI 2. Ghicitori.....	170
BIBLIOGRAFIE.....	175
ÎNREGISTRATORI.....	177
CUPRINS.....	179

**Referințe despre culegătorii și informatorii
literaturii populare a românilor din Serbia de
Răsărit, despre ortografiile lor și despre
structura și tipologia unităților folclorice**

Cartea *Literatura populară a românilor din Serbia de Răsărit*, concepută în zece volume, este divizată în două părți. Prima parte cuprinde cinci volume de folclor literar publicat în reviste și cărți, precum și material nepublicat, cules pe teren între anii 1980 și 2020 de Slavoljub Gacović, editorul *Literaturii populare*.

Materialul folcloric din aceste cinci volume a fost înregistrat, prelucrat și publicat cu subdialectele limbii române, bănățean, muntean, oltean cu alfabetul corespunzător AFI (APHI, *Association phonétique internationale*) și ALR (*Atlasul Lingvistic Român*), exceptând materialul preluat de la Emil Picot și Gustav Weigand, unde au fost păstrate soluțiile ortografice din lucrările publicate cu treizeci de ani înainte de apariția alfabetului AFI. Materialul folcloric al celor doi lingviști români, Emil Petrović și Ion Pătruș, a fost preluat fără modificări și publicat în această ediție a *Literaturii populare*, deoarece cei doi lingviști au folosit alfabetul adecvat, care ulterior a fost prezentat în ALR. O parte mai mică din materialul folcloric prezentat este publicat cu alfabetul chirilic în reviste și în volumele realizate de Stevan Mačaj, Tihomir Đorđević și Jovan Đokić, mai întâi fiind transcris complet cu grafia corespunzătoare AFI și abia apoi conform standardelor ALR.

Prima parte a ediției *Literaturii populare a românilor din Serbia de Răsărit* este publicată selectiv în perioada 1889-1942 și 1969-1920, iar partea a doua, despre care vom vorbi cu altă ocazie, conține și material folcloric românesc cules de la românii din Serbia de Răsărit și

publicat în limba română literară în numeroase reviste și antologii din România.

Primul volum al acestei ediții cuprinde materialul dialectal român publicat de lingvistul francez Émile Picot,¹ care a folosit grafia asemănătoare normei literare a limbii române, precum și standardelor din ALR din cauza grafemelor *l'* (țoa'le), *d'* (șed'e), *dz* (= *ḍ* dzece), *î* (tîrguluî), *ñ* (gînd'esc), *é* (micu'cel), *t'* (socot'esc), *ũ* (oiũ), ce se poate vedea mai bine în versurile următoare:

Stao în drum și mă gînd'esc,
Mă mir și mă socot'esc:
Cu vecine să trăiesc,
Țoa'le să nu ponosesc,
Să tot stao, să tot croiesc?
Și mă mir și mă gîndesc
Cu ce hrană să mă rănesc.
Apucă m-aș de oție?
Răo-mî șed'e 'n pușcărie.
Apucă m'aș de furat?
Răo 'mî șede spînzurat.

Col'ea 'n val'e, predin munt'e,
Col'ea 'n val'e, supt păret'e,
Micu'cel 'mî să foc ved'e.
Ao ie focu potol'it,
Ao de voinici ocol'it?
Nu știo dzece ao cincîdzece.

Coadă lungă, sapa lată
Îmî mîncă vîrtu'ea toată.
Nu m'aî ved'ea paraoa'n pungă;
Numa ața mămăli'gi
L'epită de fundu pungî.

¹ *Chants populaires des roumains de Serbie*, volum publicat de M. Émile Picot, Ernest Leroux, Paris, 1889.

La fel, în primul volum al acestei ediții este inclus materialul folcloric cules și publicat² de lingvistul german Gustav Weigand, care a prezentat sistemul de scriere a materialului dialectologic cu alfabetul latin: *a* auz; *ă* = *o* maso (masă); *â* = *u* sprun-tșano (sprînčană), vunoț (vînăt); *b* bet'a; *d* dumnedzoœ (Dumnedău); *d̂* = *dž* verdze (verde); *d̂'* = *dž* džežet (d̂'ežet), džešt' (d̂'ešt'); *d̂* = *dz* ruđz (rîd), dzuk (dîc); *e* ekipo (ekipă); *ea* = *e* moř – mięro (măr, mięară), širešo (šireășă); *f* fa; *g* grođino (grădină); *đi* = *g* ġint'e (đint'e); *ĝ* = *dž* džano (ġană); *h* hektar; *i* izmeňe (izmeaňe); *î* = *j* įntro (întră); *ĵ* = *j* foi; *j* = *ž* žoj (joi), žuňe (juňe), žur (jur); *k*, *c* = *k* kołkuĵi (călcîi); *ch*, *kĵ* = *k̂* katro = piatro (ciatră = piatră); *l* laptše (lapce); *l'* = *l'* l'emňe (l'eamňe) l'ugono (l'eagănă); *m* mořua (măsă), mjerlo (mierlă); *n* noptše (noapce); *nj* = *n* nevasto (nevastă); *in* = *n̂* ŋgalbiňit (îngalbiňit), frundza-ň-kodru (frunđa-/î/n-codru); *o* opt, optsprožetše (optsprăze-če); *oa* = *o* pišore (pișoare), soře (soare); *p* pept'en (pepcen); *r* rokito (răkită); *rĵ* = *r̂* mnerkuř (mnercuri); *s* suveĵko (suveică); *š* = *š* šaœo (șauă), šarpe (șarpe); *ŝ* sprunšanō (sprînșană), pišor; *t* tej; *ć* = *t'* t'eĵi (ćeĵi); *t̂* = *ts* vitsel (vițal), tsuțsa (țîța), fiulets (fiuleț); *č* = *tš* spruntšanō (sprînčană), pišor (pičor); *č* = *tš* tšeĵi (ćeĵi), peptšin (pepcin), tšinor (cînăr); *u* ušo (ușă); *v* (= *v*, *w*) vulpe, vulpie, luwa (luva); *z* zorzoňe (zorzoaňe); *ž* žano (žană), žoi (žoi).

Se subînțelege că un bun cunoscător al subdialec-telor limbii române de pe teritoriul Serbiei nu va avea probleme să citească materialul publicat cu grafia lui Weigand, apărut înainte de apariția AFI (*Association phonétique internationale*, 1928) și ALR (*Atlasul lingvis-tic român*, 1958), și de aceea poate fi motivată folosirea acestei grafii. În cartea întâi a acestei ediții am inclus materialul folcloric cu grafia lui Weigand.

² Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1899, pp. 24-25, 29, 82.

VRATNA³ – Sava Radulović

patru rōtše are karu,
o-boi (opt boi) la un plug,
șaptše dzul'e-n soptomuņo
so bem vin, so ne vesel'im,
bobošel d'e ratso
viñ la nejka-m-bratsq

Pentru primul volum am preluat materialul folcloric cules și publicat de lingvistul, dialectologul și slavistul român Emil Petrovici.⁴ Aici vom da două fragmente din urările de Crăciun și de nuntă pentru a vedea mai precis sistemul de scriere folosit de Petrovici, care este asemănător standardului prezentat în ALR, în afară de grafemul *dz* (= *ǰ*), iar din această cauză lipsește transcrierea materialului folcloric preluat.⁵

Primul exemplu este un fragment al unei *urări de Crăciun*:

Bună dzîua a lu Ažun,
Dă-ı măi bună a lu Crășun
Cu mjei și cu puršeı
Și cu biere și cu mîncare.

Cel de-al doilea exemplu este un fragment dintr-o *urare de nuntă*:

Grindó,
Cum řín tu imala asta
Și tot croju cășî,
Greotaća tuatǎ,

³ Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1899, p. 58.

⁴ Emil Petrovici, „Note de folclor de la românii din Valea Mlavei”, în *Anuarul Arhivei de Folclor*, vol. VI, București, Academia Română, 1942.

⁵ Emil Petrovici, B. Cazacu, „Chestionarul noului atlas lingvistic român”, în *Fonetica și Dialectologie*, vol. V, Extras, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963, pp. 163-168.

Așa să țină toț
Cu fata mēa,
Cîț îs în casă,
Să trăiască
Ca pîna cu sarja!

De fapt, grafemele standard, bine cunoscute, au fost marcate și cu semnele diacritice care înregistrează pronunția și nu pun în pericol scrierea unui morfem specific. Din aceasta reiese că la înregistrarea subdialectelor românilor din Serbia de Răsărit au fost folosite următoarele grafeme chiar și înainte de Al Doilea Război Mondial: *dz* (= *dj*), *ś*, *ź*, *î*, *ă*.

Lingvistul român Ion Pătruț⁶ a prezentat o altă soluție, asemănătoare cu a lui Petrovici, ceea ce se poate vedea din următoarele exemple: *á* (frundzá), *ă* (albă, fântînă), *b* (blăstămînd), *c* (crîng, cucu, cînt), *ĉ* (ĉinĉ, spănaĉe, faĉe, dulĉ, sāmînĉoara, nuĉ), *ĕ* (tînĕ, undĕĕ, iĕl), *ĝ* (preă, greă), *d'* (d'in, ved'e), *dź* (dźin, dźidĕĕ, piĕrdĕĕ), *ĝ* (stînge), *ś* (fîsor, aiś, cruśe, duśe), *î* (înfîră, strîmb), *ĭ* (noi), *ĩ* (orĩ), *ę* (miĕle), *ń* (sfîĕśńic, ěevastă), *u* (uĕt, muor, uoĭk'i, ŝtiu), *j* (bujoru), *ó* (ócolit), *o* (doĕă), *o* (soaril'i, floare, brătișoăre), *l'* (miĕl'e, jal'e), *ř* (uoř, vindzafē, maře), *ċ* (mulċe, dźiparċe), *ú* (Dúnăria, búsuĭoăċe), *j* (bujoru), *ș* (pîrliĕșċe, topiĕșċe), *t'* (făcut'e, trăĭĕșt'), *ř* (tărîná), *k'* (daĭk'a, oĭk'i, răk'ita), *dz* (audza) etc.

Plînĕze-ma, muĭcă, cu dor,
Că ț-am fost ŝi ĭo fîsor,
Ț-am scos plugu dźin obor
Ș-am plĕcat la uogor.

.....
N-am cui să dau ĉinĉ paral'e,
Să-m taĭe plopu-al d'in val'e,

⁶ Ion Pătruț, „Folclor de la românii din Sărbia”, în *Anuarul Arhivei de Folclor*, vol. VI, București, Academia Română, 1942: „Din însărcinarea Arhivei de Folclor a Academiei Române”, Pătruț a făcut o anchetă de zece zile (18-27 mai 1941) printre prizonierii de origine etnică română din armata iugoslavă.

Să-l pun punt'e pist'e mare,
Să-m trîacă naîca călare,
Cu cămașa albă floare,
Spălată d'e fată mare,
Uscată la luminare,
Pi-ale daîk'i brățișoare.

După cei patru lingviști amintiți, de proveniență franceză, germană și română, al căror material este preluat pentru primul volum al *Literaturii populare* – cu sistemul de înregistrare fără transcriere suplimentară conform standardului ALR –, amintim și trei autori sârbi de altă profesie, însă în lucrările cărora se pot vedea un șir de elemente din folclorul românesc de pe teritoriul Serbiei de Răsărit.

Primul autor este Stevan Mačaj, de profesie medic, chirurg din orașul Knjaževac, născut la Buda⁷, care publică un articol interesant cu titlul *Crnorečki okrug* (*Districtul Crna Reka*). Materialul a fost înregistrat în anii șaptezeci ai secolului al XIX-lea. În acest articol autorul vorbește de unele „caracteristici ale românilor”, iar fiecare cuvânt românesc rostit este înregistrat cu alfabetul chirilic sârbesc. Iată o *urare* în limba română scrisă cu alfabet chirilic precum este redată în prima coloană așa cum a auzit-o Mačaj, iar în coloana a doua este transcrisă cu alfabet latin, conform standardelor ALR:

ALR:

Буна димињаце, Нашуље!	Bună dimiñața, našul'e!
Се простешћ фиње тјеј,	Să prosteșć fiîii tjei,
Ші ла ластри теј,	Și la lastari tjei,
Ка нус, непотури тјеј,	Că nu-s nepotăîi tjei,
Нума јесте ђин тата Адам,	Numa iese đin tata Adam
ши мума Јева. ⁸	Și muma İeva.

⁷ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug* (*Districtul Crna Reka*), Glasnik Srpskoga učenog društva, knj. 73, Beograd, Srpsko učeno društvo, 1892.

⁸ *Ibidem*, 139.

Nașul va răspunde:

	ALR:
Се фије простиц	Să fiје prostiț
Ши благославиц	Și blagosloviț
Де ла миње	De la miње
Ши де ла Думње зеу. ⁹	Și de la Dumnezău.

Mačaj spune, la fel, că „românii din Serbia au sfinții caselor... Fiecare enoriaș pe care-l întâlnesc (când merge la preot) este îmbiat cu vin și țuică”,¹⁰ și cu această ocazie se rostește următoarea *urare*:

	ALR:
Се ажуте Думнезео	Să ajute Dumnezău
Ла Румун. ¹¹	La Rumîn.

Persoana căreia îi este dată sticla răspunde cu următoarele versuri:

	ALR:
Де унде виње,	De unde viње,
Се фије биње,	Să fiје biње,
Ши беутура аста	Și beutura-sta
Те унђеј аточите	De unde је тоčită
Се ну се голаске. ¹²	Să nu să гоl'ască.

În legătură cu obiceiurile funerare la românii din regiunea Crna Reka, Mačaj spune: „Când escorta se apropie de cimitir, bocitoarele încep să plângă mortul.” Iată și un *bocet* preluat pentru *Literatura populară*, transcris cu sistemul de transcriere ALR:

	ALR:
Скала ујка, скала!	Scoală uјко, scoală!
Јака ње пропијарем	Iacă ње апропијарәм
Лонга каса тарије,	Lîngă casa тарје,
ши неагра аста нопђе	Și ңагрă asta нoпće

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, 140-141.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

Се дорми, фар ђе фок,
Фар ђе лумина,
Ши сингур, фар ђе дор,
Ши фар ђе мила...

Să dormi fără-de foc,
Fără-de lumină,
Și singur fără-de dor,
Și fără-de milă...

„Când defunctul este adus la cimitir... ele (bocitoarele) se duc la mormântul celui care a fost îngropat mai devreme și-l plâng”. Iată încă un *bocet* care este de asemenea preluat pentru *Literatura populară* și transcris conform standardului din ALR:

„Фраће се порц пеаста
Пе унђе мерџ ту,
Нума пе друму ал ђирепт
Ну ла ал стрмб,
Ка јел акума а венит,
Ши њима нул куношђе,
Ши сел дуч
Унђес ушеле ђешкиса,
Факли јен а принса
Меселе ал ђинса.”

ALR:

Fraće să porț pe aăsta
Pe unde merğ tu,
Numa pe drum al drept,
Nu la al strîmb,
Că jel acuma a veñit,
Și nîma nu-l cunoașce,
Și să-l duč
Unde s-ușelî deșkisă,
Făclîj-în a prinsă,
mesîlî încînsă.

Mačaj a folosit următoarea grafie chirilică: *a* (= *a*, *ă*), *б*, *в*, *г*, *д*, *ђ*, *е* (= *e*, *a*, *ă*), *ж*, *з*, *и*, *ј* (= *j*), *к* (= *k*, *c*), *л*, *љ*, *м*, *н*, *њ*, *о* (= *o*, *â*), *п*, *р*, *с*, *т*, *ћ*, *у*, *ф*, *х*, *ц* (= *ț*), *ч*, *џ* (= *g*), *ш* (= *ș*). Aceasta însă nu este potrivită pentru scrierea literaturii populare românești care circula pe cale orală în estul Serbiei.

Următorul etnolog și folclorist sârb este Tihomir R. Đorđević, născut în localitatea Knjaževac, care a publicat material folcloric român în lucrarea *Kroz naše Rumune (Printre românii noștri)*, unde, pe lângă varianta scrisă cu alfabet chirilic, a dat și varianta în limba română literară și traducerea ei.¹³ Materialul folcloric al lui Đorđević este

¹³ Tih. R. Đorđević, *Kroz naše Rumune: putopisne beleške (Printre românii noștri: note de drum)* (Publicat în „Srpski Književni Glasnik”, vol. XVI), Belgrad, 1906, pp. 27-28.

redat în original și în transcriere conform standardului ALR, iar în *Literatura populară* doar în standardul din ALR.

Крлељеса!
М'дельеса!
Сите раре,
Јеш афаре!
Сите цасе,
Тун 'н каса!
Боји, грау,
Ш' 'нтреграу,
Ој линоса,
Ваш лаптоса!

ALR:
Cîrla'asa!
Mîndra'asa!
Sîce rară,
Ieș afară!
Sîce đesă,
Tună-n casă!
Boi, grîu,
Șî-ntră grîu.
Oî lînqasă,
Vaș lăptoasă!

Unele grafeme din textele chirilice, la fel ca în cazul textelor lui Mačaj, au fost folosite pentru scrierea mai multor foneme: *a* (= *a*, *ă*, *â*), *e* (= *e*, *je*), *u* (= *î*, *â*), *o* (= *oa*), *u* (= *ș*, *ci*, *ș*), *ж* (= *j*), *ј* (= *ȷ*), precum și semnul ('), care are valoarea fonemică a grafemului *î*, prin urmare, nici grafia chirilică a lui Đorđević nu este adecvată pentru scrierea folclorului românilor din Serbia de Răsărit.

În primul volum al *Literaturii populare* este prezent și Jovan Đokić, sârb din Voivodina,¹⁴ etnolog și istoric, care publică, pe lângă altele, și material folcloric românesc din Serbia de Răsărit. El consideră că „preoții români în orice ocazie au înșirat românismul” printre sârbi și include o urare de sărbători scrisă cu alfabetul latin sârbesc, necorespunzător pentru dialectele românești din Serbia de Răsărit. Pe una din aceste *urări românești* spuse la sărbători de preoții români prin casele sârbești am transcris-o cu ortografia acceptată de ALR:

„Sa žučē
dumnezeo

ALR:
S-ajuće
Dumnezău

¹⁴ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Belgrad, 1934.